

κοσμοποιίων ὡνόμαζεν δὲ Ἡράκλειτος πόλεμον καὶ ἔφει, τὴν δὲ ἔνωσιν τῶν κεχωρισμένων καὶ διηρημένων, ἵτοι τὴν ἐκπύρωσιν, ὡνόμαζεν εἰρήνην καὶ ὁμολογίαν. Τὴν κατάστασιν τῶν διηρημένων ὅντων ἐκάλει χρησμοσύνην, ἵτοι ἔνδεικν, τὴν δὲ τῆς ἐνώπεως αὐτῶν, ἵτις διὰ τῆς ἐκπυρώσεως γίνεται, κόρον, ἵτοι πλήρωσιν. Εἴν τῇ ἀντίθεσει ταῦτη κανεῖται πάντοτε ἡ τοῦ κόσμου ζωὴ καὶ κατὰ μέρος καὶ καθόλου, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πάντοτε ὃν ἐστιν, ὥπερ ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν μορφῶν ἐκφεύγεται, τὸ δημιουργικὸν πῦρ ἐστι τὸ γινόμενον πάντοτε καὶ ἀπολλύμενον. ⁽¹⁾ Ήδεὶς ἐστι πόλεμος καὶ εἰρήνη, χρησμοσύνη καὶ κόρος.

Λν Θρωπολογία. 'Ως πάντας οὗτοι καὶ ὁ ἀνθρωπος κατέχεται ἀπὸ τοῦ πυρός. 'Αλλὰ τὸ δύο αὐτοῦ μέρη εἰσὶ διάφυρα ἀλλήλων, τὸ μὲν σῶμα καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀδρανές ἐστι καὶ ἄψυχον, διὰ τοῦτο, δταν καταλίπῃ αὐτὸ ἡ ψυχὴ, ἀποθαίνει βιδελυγμίχες ὑποκείμενον («νέκυες κοποίων ἀκβλητότεροι»), ἡ δὲ ψυχὴ, τὸ ἀίδιον τοῦτο μέρος τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας, διαφυλάττει καθαρὸν τὸ θεῖον πῦρ ἐνέαυτῇ: "Οσῳ δὲ καθαρώτερόν ἐστι τὸ πῦρ, τοσούτῳ καὶ ἡ ψυχὴ τελειοτέρα· «αὕη ψυχὴ οφειλάτη τε καὶ ἀφίση ταῖ, ὡς ἡ ἀστραπὴ διὰ τῶν νεφῶν, οὗτοι καὶ αὗτη διὰ τοῦ σώματος διέπταται. Ήδὲ δὲ δύρανθή, ἀπόλλυσι τὴν νοητικὴν αὐτῆς δύναμιν. Εντεῦθεν ἡρμήνευεν δὲ Ἡράκλειτος τῶν μεμείναμένων τὴν ἀνοίκην: αἱρήσθαι μεθυσθῆ, ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου ἀραλλόμενος οὐκ διαιτῶν ἡκη βαλνεῖ, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων». 'Ως πάντας δικτελοῦσιν ὅντας ἐν ἀκαταπαύστῳ μεταβολῇ καὶ γεννῶνται ἐκ νέου, οὗτοι καὶ ἡ ψυχὴ, ἡς τὸ πῦρ οὐ μόνον ἔξωθεν εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἔξω πυρὸς τρέφεται καὶ συντηρεῖται. ⁽¹⁾ 'Ἡράκλειτος παρεδέχετο δρός δτι δ λόγος ἡ τὸ θερμὸν ἐκ τοῦ περιέχοντος τὸ μὲν διὰ τῆς εἰσπνοῆς τὸ δὲ διὰ τῶν αἰσθητηρίων εἰσέρχεται ἐν ἡρεῖν. Ήδὲν δὲ κλεισθῶσι καθ' ὑπνους ταῦτα, σκοτίζεται τὸ φῶς τῆς δικνοίας, δὲ ἀνθρώπος περιορίζεται ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἴδιων φαντασμάτων. ⁽²⁾ Οταν δὲ κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν ἀνοίγωνται τὰ αἰσθητήρια, ἀνάπτει πάλιν τὸ φῶς ἐκεῖνο. Ήδὲν δὲ παύσηται ἡ διὰ τῆς πνοῆς κοινωνία μετὰ τῶν ἔκτός, σβέννυται διὰ παντός.

'Η ζωὴ λοιπὸν διαρκεῖ ἐφ' ὅσον ἐμψυχοῖ τὸν ἀνθρωπὸν τὸ θεῖον πῦρ, καὶ σβέννυται, δταν ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν. Προσωποποιῶν δὲ δ'

"Ηράκλειτος τὸ θεῖον τοῦτο εἰς θεοὺς λέγει : οἱ μὲν ἀνθρωποί εἰσι θυγητοὶ θεοί, οἱ δὲ θεοὶ ἀθένατοι ἀνθρωποί, ἡ ζωὴ ἡμῶν ἔστιν ὁ θάνατος τῶν θεῶν καὶ ὁ θάνατος ἡμῶν ἡ ζωὴ ἐκείνων· διότι ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρωπὸς ζῇ, τὸ θεῖον μέρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὑπάρχει συγγηνωμένον μετὸς ταπεινῶν στοιχείων, ὅταν δὲ ἀποθάνῃ, ἀπαλλάσσεται αὐτῶν. Μετὸς θάνατον οἱ ψυχαὶ διαπορεύονται τὴν πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω ὁδὸν, εἰπέργυνται εἰς σώματα, διότι χρήζουσι μεταβολῆς καὶ διότι τὸ ἐπιφένειν ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει φέρει αὐταῖς κάρματον, τὸ δὲ μεταβάλλειν κατάστασιν περέχει ἀνάπτασιν. Καὶ εξ ἀλλιων φένται ὅτι ἀπένεμε ταῖς τοῦ σώματος ἀπαλλαγείσαις ψυχαῖς διάρκειαν.

(Οὗτοι π. χ. λέγει αὐτιθρώποις μένει ἀποθαρροῦσιν Δοσα οὐκ ἔλπονται οὐδὲ δοκέουσι). 'Αλλαχοῦ μπιτχυεῖται τοῖς ἐνδόξως ἐν ταῖς μάχαις πεσοῦσιν ἀμυνθήν : αμέροι γάρ μέζονες μέζονας μούρας λαγχάνουσι — ἀρηφάτους οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ οἱ ἀνθρωποι. "Ἐν τινι ἀλλῷ ἀποστάσιματι ἐκφράζεται περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ψυχῶν ἐν τῷ "Ἄδη" (αἱ ψυχαὶ δομιῶνται καὶ "Ἄδην"). Ποιεῖται λόγον περὶ δαιμόνων (πάντα ψυχῶν εἶναι καὶ δαιμόνων πλήρη) καὶ παρίστησιν αὐτοὺς ὡς φύλακας οὐ μόνον ζώντων ἀλλὰ καὶ νεκρῶν. 'Η γνώμη λοιπὸν τοῦ Ἡράκλείτου ἔστιν ὅτι οἱ ψυχαὶ εξ ἀνωτέρως τινὸς ὑπάρκειας εἰσέρχονται εἰς τὸ σῶμα, μετὸς δὲ τὸν θάνατον, θν ἐγένοντο ἀξιοί, ἐπιστρέφουσιν εἰς κακορότερον βίου ὡς δαίμονες, εἰ δὲ μή, μεταβαίνουσιν εἰς τὸν "Ἄδην".

Ἴνεσις τῆς γνώσεως. Σκοπὸς τῆς γνώσεώς ἔστιν ἡ ἀλήθεια. 'Αλήθεια δὲ ἔστιν οὐχὶ τὸ αἰσθητό, τὸ ρέοντα δεῖ καὶ παρερχόμενη, ὡν οὐδεμία γνῶσίς ἔστι δυνατή, ἀλλὰ ἡ ὑπὸ τὸ αἰσθητὸς κεκρυμμένη ἀληθής τῶν ἥντων οὐσία, ἡ ἀέναος αὐτῶν μεταβολή, τὸ γίγνεσθαι, ἡ κεκρυμμένη ἀρμονία καί, ἵνας ἐκφράσωμεν τὴν διάγοισιν τοῦ Ἡράκλείτου συγκεκριμένως, τὸ ἀείζωον πῦρ. Διὸ ποίας δὲ μεθύδου ζητητέον τὴν ἀλήθειαν ; Ήερὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχει νὰ παραδώσῃ ἡμῖν ὁ Ἡράκλειτος θεωρίου διηγήθωμένην. Γινώσκει νὰ προφυλάξτη μᾶλλον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πλάνης ἢ νὰ διδάξῃ πῶς νὰ εὑρωμεν τὴν ἀλήθειαν, ν' ἀποτρέψῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς σφκλερᾶς μᾶλλον ἢ νὰ ὑποδείξῃ τὴν δροῦν ὁδόν. 'Η αἰσθησίς ἔστιν ἀνίκανος, λέγει, νὰ παράσχῃ ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν, διότι παρίστησιν ἡμῖν μόνον ἀδρκνῆ καὶ πάγτη νεκρὸν τοῦ κόσμου εἰκόνα, παρίστησιν ἡμῖν μόνον τὰ φαι-

νόμενας οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ σίδιον τῶν προγράπτων οὐσίαν. Η αἰσθησις γεννᾶται ἐκ τῆς συγκυτήσεως δύο κινήσεων, τῆς ἐπενεργείας τῶν ἔκτος ἡμῶν ὅντων ἐπὶ τὰς αἰσθητήρας ὥργανα καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν αἰσθητήρων ὀργάνων, διὸ τοῖς δέχονται ταῦτα τὴν ἐπενέργειαν ταύτην κατ' ἴδιον τρόπον. Δέν δύναται ἐπομένως η αἰσθησις νὰ δεῖξῃ ἡμῖν μόνιμόν την καὶ κατ' ἑκατὸν ὑπάρχον, ἀλλὰ μόνον μερισμένη φαινόμενος ὡς ταῦτα ἐν τῇ δυθείσῃ περιστάσει καὶ εἰς ταύτην τὴν ὠρισμένην αἰσθησιν παρίστανται. Διὸ τοῦτο, εἰ καὶ τῷρᾳ τὴν αἰσθησιν ὁ Ἡρόκλειτος καὶ μάλιστα τὴν ὄρκων καὶ τὴν ὄκον καὶ ἐκ τῶν δύο πάλιν τούτων προτιμᾷ τὴν ὄρκων ὡς ὀκριθεστέρων— «ὅσαν ὄφις, ἀκοή, μάθησις, ταῦτα ἔργα πρωτιμώ— ὀφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὄτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες· καθόλου δραμεῖ θεωρεῖ τὴν αἰσθησιν τῶν ἀνοήτους ψυχὰς ἔχόντων ἀπατηλήν: «Κακοὶ μάρτυρες ὀφθαλμοὶ καὶ ὅταν βαρβάρους ψυχὰς ἔχόντων. Μνεῦθεν ὀκριθῶς πηγάδει ὁ αφοδρότατος ἐκεῖνος πόλεμος, ὃν διεξάγει ὁ Ἡρόκλειτος κατὰ τῆς κοινῆς διέτης, κατὰ τῶν πολλῶν, οἵτινες ὀκριθῶς παραδίδονται τῇ μαρτυρίᾳ τῶν αἰσθητῶν ἐντεῦθεν η ἀποστροφὴ πρὸς τὰς ματαίσις τῶν ἀνθρώπων δύξας, πρὸς τὴν οὖσαν, ην ἐκάλει Ἱερὸν νόσον, κατὰ τῆς ἀνοίκης τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες νήπιοι ὅντες δὲν ἀκούουσι τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τῆς ὀκρισίας καὶ βλακείας, ητις ἐπτοκίσθαι φιλεῖ ὑπὸ παντὸς λόγου, κατὰ τῆς ἐλαφρονόσιας τῶν ἀσεβούντων περὶ τὴν ἀληθείαν, τῶν μαρτύρων καὶ τεκτόνων τοῦ φεύδους, ἐντεῦθεν η καταφρίνησις, αὐτοῦ πρὸς τὴν πολυμάθειαν, ητις ἀντὶ νὸς ἐρευνήσῃ αὐτὴν πρατιμῷ νὰ μανθάνῃ ἀπαληπώρως παρὰ τῶν ἀλλων. Οὐχὶ λοιπὸν διὸ τῆς ἕνων πίστεως εἰς τὰς ἀπατηλὰς αἰσθησίες, οὐχὶ διὸ τῆς πρὸς τὰς φαινόμενα προσκολλήσεως, ἀλλὰ διὸ τῆς αὐτεξετάσεως, διὸ τῆς νοητικῆς αὐτενεργείας προάγεται ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Δέν πρέπει τις δυσχεραίνων ν' ἀποφεύγῃ τοὺς κόπους τῆς ζητήσεως: «Ἄγνωτον οἱ διέτημενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι καὶ εὑρίσκουσιν δάκρυα. Τὸ τὴν ἀληθείαν ζητῶν δὲν πρέπει νὸς ἢ νωθρότερος τοῦ ζητοῦντος γρυσόν. Οἱ φιλόσοφοι ἀνδρες ὀφείλουσιν «εὖ μάλι πολλῶν θεοφράστων εἶναι». Ἀλλὰ φυλαξώμεθα, συμβουλεύει, «μὴ εἰκῇ περὶ τῶν μεγίστων συμβαλλόμεθα». Οὐχὶ λοιπὸν διὸ τῆς αἰσθησίας ἀλλὰ διὸ τοῦ νοῦ δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν τὴν σύμπαν συγκρατοῦσαν καὶ διευθύνουσαν.

τοφίαν· «ἀπίστασθαι γνώμην, εἴ τε οἰκιζει πάντα διὰ πάντων». Τὸ κατ' ἔμε, λέγει, δὲν ἔξήτησε νὰ μάθω παρ' ἄλλων, ἀλλ' ἔξήτασε αὐτὸς ἐμοῦτόν· «ἔδιξησάμην ἐμεωπόν» καὶ ἐμούθον παρ' ἐμοῦτοῦ πάντα.

Τὰ φαινόμενα ὡς τῆς θείας οὐσίας φαινόμενα δύνανται νὰ ὀδηγήσωσιν εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Καὶ ἡ αἰσθησίς ἐπομένως ἡ τῶν αἰσθητῶν φαινομένων γνῶσιν λαρισθένουσα δύναται νὰ ὀδηγήσῃ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἀληθινή γνῶσιν, καθ' ἐκυτήν ἀρχαὶ οὔτε ἀπόβλητος ἐστιν οὔτε ἀποιντελῆς, ἀλλ' οἱ δύνθρωποι δὲν ποιεῦνται αὐτῆς ὀρθὴν χρῆσιν. Ἔντοποι καῖται τῶν ὀνθρώπων ἡ ἀμβλιωπία, ὅτι δὲν γινόσκουσιν νὰ τιλλογίζωνται τὰ ἀφεντικά ἐκ τῶν φαινερῶν.

Πάντεσιν προκύπτει ὅτι κατὰ τὸν Ἡράκλειτον τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως ἐστι διττόν· τὰ αἰσθητὰ καὶ ἡ ὑπὸ τὰ αἰσθητὰ κεκυρμένη ἀληθινή οὐσία, διττὰ δέ εἰσι καὶ τὰ ὅργανα τῆς γνώσεως, ἡ αἰσθησίς καὶ ἡ τύχησίς. Ἀλλ' ὅπως ἡ διττότης τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως φαινομένη μόνον ἐστί, πράγματι δὲ ὑπάρχει μία ἀληθειακαὶ ἡ ἔξωτερη ἀυτῆς ὄψις, οὕτω καὶ τὰ δύο ἐκεῖνα ὅργανα τῆς γνώσεως ἐν τι ἀποσκοποῦσι, τὴν γνῶσιν τῶν ἀφεντικῶν διὰ τῶν φαινερῶν. Ἡ αἰσθησίς ἀρχαὶ δὲν ὑπάρχει ἀπόβλητος καθ' ἐκυτήν, ἀλλ' ὑφείλει νὰ προσθείνῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς γνώσεως ὑμμακτωρένη δι' ἀληθηγίας τινὰς ὑψηλοτέρους δυνάμεως, τοῦ τοῦ. Ήπσα δὲ πλάνη καὶ ψεύδος γεννᾶται περὶ τοῖς ὀνθρώποις, διότι ἀρνοῦνται αὐτῇ τὴν συνεργασίαν τοῦ ὑμμακτοῦ τούτου. "(Ο)ὐεν δὲν ἀποβάλλει ὁ Ἡράκλειτος τὴν αἰσθησίν ὡς πάντη ἀχρηστον ἢ ὡς ἀγούσαν κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ψεύδος, ἀλλὰς ψέγει τὴν ἄνουν αὐτῆς χρῆσιν.

Ηῶς δὲ γεννᾶται ἐν ἡμῖν ἡ γνῶσις; ἀρά γε τῷ ὄμοιῳ, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Ηαρμενίδης; (Οὐχί, ἀλλὰς «τῷ ἐμπατίᾳ»). Δὲν γινώσκονται δηλ. τὰ ὄμοια τοῖς ὄμοιοις, ἀλλὰς τῷ ἐνκατίῳ. Ἡ αἰσθησίς κατὰ τὸν Ηαρμενίδην ἐστὶν ἀλλοίωσις· ἀπαιτεῖ δὲ ἡ ἀλλοίωσις αὕτη δύο τινά: πρῶτον πρέπει νὰ ἐπιμέρασῃ τὸ ἐκτὸς ὃν ἐπὶ τὸ αἰσθητήριον, τοῦτο δ' ἐπειταὶ νὰ ἀποδέξηται τὴν ἐπίδρασιν. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀνάγκη τὰ τὴν αἰσθησίν γεννῶντα νὰ ὕστεν ἀλλήλαις ἐναντίαι· διότι μόνον μεταξὺ ἐναντίων τυγχάνει κατ' αὐτὸν ἡ ἀλληλοπάθειας δυνατή, μεταξὺ ὄμοιων τὸ δρᾶν καὶ πάσχειν ἀδύνατον. Ἀπόδειξιν δὲ τῆς δύξης αὐτοῦ ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε τοῦτο, ὅτι τὸ ὄμοιός θερμὸν

ἡ ψυχὴν οὐδεμίκιν τῇ σαρκὶ αἰσθάνει ἐμποτεῖ. 'Ἄλλο' εἰ καὶ ἀδίδα-
σκεν ὅτι τῷ ἐνοντίῳ γεννᾶται ἡ αἰσθήσης, ἐκ τῆς θεωρίκης ὥρως αὐ-
τοῦ προκύπτει τὸ ὄντεπαλιν, ὅτι τῷ ὄροντι ἡ γνῶσης γεννᾶται. 'Ιδού
δέ διατί. Τὰς αἰσθήσεις παρίστημεν ὁ Ἡράκλειτος ὥσπερ Θυρίδας,
δι' ὃν ὁ νοῦς προκύψει καὶ εἰς συνάρτειν μετὰ τοῦ περιέχοντος ἐλ-
θῶν λαρυγκὴν ἔνδυεται δύναμιν. Διὸ τοῦτο καὶ κατ' ὑπνους, κλει-
μένων τῶν αἰσθητηρίων, χωρίζεται ὁ νοῦς τῆς πρᾶς τὸ περιέχον συγ-
κοινωνίας, ἵτις μόνον διὰ τῆς ἀναπνοῆς ἔτι διεκτηρεῖται, χωρισθεὶς
δὲ ἀποβάλλει ἣν πρότερον εἶχε δύναμιν. Εἴντε τοις καὶ κατ' ἡν
ὕπνοις ληθαῖοι, κατὰ δὲ τὴν ἔγερσιν πάλιν ἔμφροντας γινόμενοι. Η
δύναμις λοιπὸν τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειας ἔξαρτεται ἐκ
τῆς συγκοινωνίας τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς οὐπίκης, τῆς διὰ πάντων διοι-
κούσῃς καὶ πάντα διεπούσῃς, τοῦ πυρός. Ταύτη δὲ τῇ ἀπορικτο-
τάτῃ καὶ ἔρευνσῃ καὶ εὐκινητοτάτῃ τῶν ὕντων ἀργῆς ὅμοιότητος ἐπτιν
ἡ ψυχὴ, διὸ τοῦτο καὶ γινώσκομεν ἀλλήλους τὸ ὥρων ἀρχή γινό-
σκει τὸ ὥροιον. 'Οὐεν δέ τοις ἡ συγκοινωνία κάτη ζωηροτέρα, κατὰ
τοσοῦτον καὶ ἡ ψυχὴ γνωστικωτέρα, δέ τοις δὲ ἀσθενεστέρα, κατὰ το-
σοῦτον γίνεται καὶ τῆς ψυχῆς ἡ γνωστικὴ δύναμις ἀσθενεστέρα.

'Οποις οἱ ἀνθρώπες πλησιάσοντες τῷ πυρὶ ἀλλοιοῦνται καὶ διά-
πυροι γίνονται, χωρισθέντες δὲ τοῦ πυρὸς σθέννυνται, οὔτω καὶ ἡ
ἐπιξενωθεῖσα τοῖς ἡμετέροις σώμασι μοῖρα τοῦ πυρὸς κατὰ μὲν τὸν
χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος σχεδὸν ἀλογος γίνεται, διὸ δὲ τῆς
κοινωνίας καὶ συμφύσεως μετ' αὐτοῦ διὰ τῶν πλείστων πύρων ὅμο-
ιοδής τῷ ὄλφι καθίσταται. Οὕτως λοιπὸν ἡ οὐσία καὶ θεός λόγος,
οὗ κατὰ μετοχὴν γινόμενος λογικοί, ἐστι τὸ κριτήριον τῆς ὀληθείας;
κατὰ τὸν Ἡράκλειτον.

Πλέν τὸ περιεχόμενον φυντάζεται ὁ Ἡράκλειτος ἐρψυχον, τὸν
δὲ ἀνθρώπον ἔχοντα ψυχὴν κατ' ὑπον ὀποτελεῖ ρέρος τοῦ περιεχο-
μένου καὶ κοινωνεῖ τῆς ἐν αὐτῷ ψυχῆς. 'Επειδὴ δὲ ἐν τῷ ἐρψυχῷ
τούτῳ περιεχομένῳ βλέπει τὰ πάντα γινόμενα κατὰ τοῖς καὶ κά-
σμον, κατὰ τὸν αἰώνιον καὶ ἀποράθετον νόμον τῆς ἀδικλείστου κα-
νήσεως καὶ μεταβολῆς, θεωρεῖ τὴν σταθερὴν ταύτην ἐν τῇ ἥρη τῶν
προσγράτων τάξιν καὶ γομψότητας ὡς τὸν ὑπέρτατον ἐν τῷ παντὶ^{τὸν}
νόμον, ὡς αὐτὴν τὴν λογικότητα. Οὕτω τὸ ἐρψυχον πάντα ἐστι καὶ
λογικόν. Τῆς πληρούστης τὸν κόσμον λογικάτητος ταύτης μετέχει

καὶ ὁ ἀνθρώπος ὃς μέρος ὄν τοῦ παντὸς. Διὸ ταῦτα γινώσκει τὸν ἐν τῷ παντὶ κρατοῦντα λόγον. Διὸ τούτου καὶ μόνου καθίσταται δυνατὴ τῆς ἀληθείας ἡ γνῶσις. Μόνον τὸ θεῖον γιγάντει τὴν ἀληθείαν. Ἐντεῦθεν ἀπαιτεῖται Ἡράκλειτος τῷ ξυνῷ λόγῳ νὰ πειθώ-
μεθα· διότι ὁ κοινὸς λόγος ὄμοιούσιος ὄν τῷ παντὸς λόγῳ φύσει γινώσκει ἔχειν, ἥτοι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ λογικότητα, τὴν ἀληθείαν.
Οὗτος δημιούργος ἐκάστου λόγου, οὗτονος ἡ μετὰ τοῦ ἐν τῷ παντὶ κεχυμένου λόγου συνάφεια κατὰ διάφορον βαθὺ·ον παρακολύεται, τυγχάνει ἐπισφράγης, δύναται νὰ πλανήσῃ καὶ πλανᾷ. Οὕτως ἔχομεν ταχέστατα διακεκριμένον τὸν λόγον ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως.

Κατὰ ποίουν δὲ μέθοδον ἡ διὰ θυρίδων τῶν αἰσθήσεων προκύπτων νοῦς κατορθοῖ νὰ κτεται μετ' ἀποφλείας τὴν ἀληθείαν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν πλάνην, περὶ τούτου οὐδὲν διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος.
Οὗγκος καὶ τὸ ἔξαρις τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ πληροῦ τὸν φιλόσοφον τηλικούτης πεποιηθείως περὶ τῆς ἀληθείας· αὐτῆς, ὅστε οὐδὲ μακρύθεν ἐπέρχεται αὐτῷ νὰ ζητήσῃ πλείωνας ἀκρίβειαν, νὰ ἔξετάσῃ τὴν ὑπαρξίαν καὶ τὴν γένεσιν τῆς πλάνης. Κατ' αὐτὸν ἡ μέθοδος ἔστιν ἀπλούστατη, ὀρκεῖ ν' ἀναλύῃ τὸ γίγνεσθαι εἰς τὰς ἀποτελούσας αὐτὸν ἐναντιότητας καὶ εὐθὺς ἡ ἀληθεία ἀναλόγηται: «Ἐν τῷ ἔξι ἀμφοῖτρ τῶν ἐγαντίων, οὐ τημηθέντος γνώριμα τὰ ἐναντία».

Οὗτοι τοῦ Ἡρακλείτου ἡ θεωρία καταλήγει εἰς τὸ δόγμα, ὅτι ἡ ψυχὴ γινώσκεται διὰ τῆς ψυχῆς, ἡ τῷ σώματι ἐπικενωθεῖσα μοίρα τῆς οὐσίας γινώσκει τὴν ἐκτὸς οὐσίαν, ἔξης ἀπεσπάσθη, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λόγος γινώσκει τὸν ἐν τῷ παντὶ κρατοῦντα καὶ καὶ ὃν τὸ πάντας κυβερνῶνται λόγον. Καὶ ἐν ᾧ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν αἰσθήσεων προέκυψεν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀντιθέσεων ἡ ἀξίωσις τῷ ἐγαντίῳ ἡ αἰσθητική, ἐκ τῆς περὶ τοῦ νοῦ θεωρίας προκύπτει νῦν ἀναποδοράστως ἡ ἀντίθετος ἀξίωσις (τῷ δρμοῖῳ ἡ γνῶσις).

Οἱ Ἡράκλειτος διακρίνει λοιπὸν καθαρώτερον καὶ σκέψτερον τὴν αἴσθησιν ἀπὸ τῆς νοήσεως· ποιεῖται δὲ καὶ ἀποτελερχον πρὸς ἔξορφλισιν τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν, ὅλλας ἀμπητηταὶ καταλήγει εἰς τὴν μυθολογικὴν εἰκόναν. ὅτι ὁ νοῦς κατοικεῖ ἐν μεγάρῳ τῷ σώματι, οὐσίας εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις, καὶ ὅτι διὰ τῶν θυρίδων τούτων προκύπτων ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐκτός. Οἰονεὶ δὲ σκιωδῶς ὑποφρίνει καὶ τὴν ἀρχήν, ὅτι οἱ νόμοι τῆς ἀνθρωπίνης λογικότητός εἰσι καὶ νόμοι

τῆς φύσεως, διότι ἄλλως δὲν θὰ ήσαν νίκηγγι τοῦ ἐκτὸς κόσμου προσιταὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γῷ.

Τῷ Ἡράκλειτῷ ἀποδιδόσσει τῶν νεωτέρων τινὲς καὶ ἔτερον κορυτήριον τῆς ἀληθείας, τὴν γλῶσσαν. Κατ' οὐτοὺς ἐφέρονται δὲ Ἡράκλειτος ὅτι τὰ ὄντα τῶν ὄντων δύνανται νὰ ὀδηγήσωσιν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς οὐσίας αὐτῶν. 'Ἄλλο' ὁ Zeller ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ χωρίς, ἐφ' ὃν στηρίζουσαν τὴν δόξαν ταύτην συνφέρονται οὐχὶ εἰς τὸν Ἡράκλειτον, ἀλλὰ εἰς τὸν Κρκτύλον καὶ τὴν σγυλὴν οὗτοῦ καθόλου.

Ως ἐσφυλιμένην ὀφείλομεν ν' ἀποκρύψωμεν ὑστερώτως καὶ τὴν δόξαν, ὅτι δὲ Ἡράκλειτος ἡτοι σκεπτικὸς φιλόσοφος ἢ τιθύντων θμητικός. Καὶ σκεπτικὸν μὲν ἦθος λέγεται τὸν Ἡράκλειτον οἱ ἀρχαῖοι Σκεπτικοί, ἀχρήγθη δὲ πάστοις συστηματικῆς ἐμπειρίκης καὶ ἐπαγωγῆς ὁ Γερμανὸς Σωύστερος. Τὸ σύστημα τοῦ Ἡράκλειτου οὔτε σκέψις ἐστιν οὔτε συστηματικὴ ἐμπειρίκη, οὔτε πόστημα ἐκ τῶν πριντέρων, ἀλλὰ φιλοσοφικὸς δογματισμὸς ἐκ τῆς Βαθείας τοῦ κόσμου θεωρίας προκύψας.

'Η οἰκὴ. "Ο, τι ισχύει περὶ τῆς γνώσεως τῇ κύτῳ ισχύει καὶ περὶ τῆς πρόξεως. 'Ο Ἡράκλειτος δὲν διακρίνει κύριτηρῶς ἀπὸ τῆς γνώσεως τὴν πρᾶξιν καὶ διὰ τοῦτο τὴν κύτῳ ὥριζει νόμον ἀρφιτέρων. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡθικὴν κρίνει οὗτοι δρυμέως τοὺς ἀνθρώπους, ὡς καὶ ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν. Οἱ πλεῖστοι, λέγει, ζῶσιν ὡς κτήνη, κυλίονται ἐν βορβόρῳ καὶ χαίρουσιν ἐπ' αὐτῷ. «*Ὕγειαν*», λέγει, «τὸ ἀνθρώπινα πρήγματα δίκυνοι καὶ δακρυνόδει καὶ αὐδὴν αὐτῶν δὲ τι μὴ ἐπικήριων». 'Ο φρόνιμος δὲν πρέπει ν' ἀκολουθῇ ταῖς ἐκπνοῦσι ἴδιοτεροπίσις, ἀλλὰς νὰ λογιθάνῃ ὡς ὀδηγὸν καὶ παρέλθειγμα τὸν κοινὸν νόμον. 'Ο σώφρων ὀφείλει νὰ σθεννύῃ τὴν ὕδωρν πολλῷ προθυμούτερον ἢ τὴν πυρκαϊόν. "Τοῖοι δὲν οὖστε τὴν ὑπερφριπτόνην, τὴν ὑπέρβασιν τῶν ὅρίων, οὐ πάρχουσι τεθειμένη τῷ καθι' ἔκκεστον ἀνθρώπῳ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῃ φύσει καθίσλω. 'Γ' ποθέλλον δὲν ἔκειτον εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸν νόμον τοῦ παντὸς ἐπιτυγχάνει τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης εὐχρεστήσεως, ἢν δὲ Ἡράκλειτος ὡς τὸν ὕψιστον τοῦ βίου σκοπὸν ἔξυμνετ.

'Ο μὲν 'Ἐπίκουρος'⁽¹⁾ ἄκρον ἀγαθὸν τὴν ἡδονήν, δὲ Δημόκριτος

(1) Θεοδώροτος. Πόλην. παθ. θερ. XI, 6, σ. 152.

τὴν εὐθυμίαν, ὁ δὲ Ἡράκλειτος ὅντες τῆς ἡδονῆς τὴν εὐχρέστησιν τέθεικεν. Τι εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων ἔξαρτότατη, λέγει, ἐξ αὐτῶν τῶν ίδίων: «ἡθος ἀνθρώπου δαίμων». Ο κύριος ἐστὶ πάντοτε οὗτος, ὃς πρέπει νὰ ἡγετοῦ ἀνθρώπου δ' ἔργον ἐστὶ νὰ προσκριμοσθῇ πρὸς τὴν τοῦ χώρου τάξιν. Μις ἔχει τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸν καθ' ἔκαστον ἀνθρώπου οὕτω καὶ πρὸς τὴν κοινόν. Καὶ τῇ πολιτείᾳ οὐδὲν ὑπάρχει ἀναγκαιότερον ἢ τὸ κῦρος καὶ ἡ δύναμις τοῦ νόμου. Ο ὀντοτυπος νόμος ἐστὶν ἀπόρρεια τοῦ Θείου νόμου, ἐπὶ τούτου στηρίζεται καὶ κοινωνία καὶ ἀνει πότου δὲν θὰ ὑπῆρχε δίκαιον: «δίκης μοι πάντα μη ἥδειαν, εἰ ταῦτα (οἱ νόμοι) μὴ ἦν» "Οὐεν δ λαθες ὑφείλει νὰ μάχηται ὑπὲρ τοῦ νόμου, ὅπως μάχεται ὑπὲρ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως αὐτοῦ: «μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ νόμου ὅκως ὑπὲρ τειχεος». 'Αλλ' ὁ νόμος οὗτος ἐξ ἕπου πάσχει εἴτε τῆς πόλεως εἰς ἄρχει εἴτε τῇ πληθυσ. Ο 'Ἡράκλειτος ἐστὶ φίλος τῆς ἐλευθερίας καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι κατέπεισε τὸν τύραννον Μελαγχόνα νὰ καταβίῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, πρόσκληπιν δέ τινας τοῦ Δαρείου, ἵνα μετακῆῃ ὁ 'Ἡράκλειτος εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, ἀπέκρουσεν, ἀλλὰ μισεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς δημοκρατίας, ἥτις οὐκ ἐπίσταται νὰ ὑπακούῃ τῷ ἀρίστῳ καὶ οὐδεμίαν ἔξοχότητα δύναται ν' ἀνέχηται. Διὸ πλήρης πικρίας ἀναφωνεῖ «Ἄξιον Ἐφεσίου ἡβηδὸν ἀπάγξασθαι πᾶπι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἐρμόδωρον, ἀνδρα ἐωντῶν δυνιστον ἐξέβαλον φάντας· ἥμεων μηδὲ εἰς δυνιστος ἔστω, εἰ δὲ μή, ἀλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων». Ο 'Ισαβλιγχος παραδίδωσιν ἡμῖν ὅτι ὁ 'Ἡράκλειτος παρεκλήθη ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτοῦ ἵνα θέσῃ αὐτοῖς νόμους καὶ ὅτι ἡρούθη, δὲν φαίνεται ὅμως τοῦτο πιθανόν. Ήρός τούτοις δὲ λέγεται ὅτι ἔπαιξε μετὰ τῶν παίδων καὶ εἶπεν ἔπειτα πρὸς τοὺς πολίτας αὐτοῦ ὅτι πολλῷ φρονιμώτερόν ἐστι νὰ ποίηῃ τις μετὰ παίδων ἢ νὰ πολιτεύηται μετ' ἐκείνων. Καὶ καθόλου συμβουλεύει τοὺς πολίτας εἰς ὅμονιμα, διότι δι' αὐτῆς καὶ μόνης δύναται νὰ διατηρηθῇ ἡ πολιτεία.

Θρησκεία. Εἰς τὰς διαστρόφους τῶν τε πράξεων καὶ διξασιῶν τῶν ἀνθρώπων κατέλεγεν ὁ 'Ἡράκλειτος καὶ τινας τοῦ λαοῦ θρησκευτικὰς διξασίας καὶ ἔθιμα. Ἐκ βάθρων ἀνατροπὴν βεβαίως αὐτῶν, ὃς ὁ Ζενοφάνης, δὲν ἐπεδίωκεν ὁ 'Ἡράκλειτος. Οὐ μόνον χρῆται τῷ δύναται τοῦ Διὸς πρὸς δήλωσιν τῆς θείας δημιουργικῆς

δυνάμεως, ἀλλ' ὀρέσκεται ἄλλως καὶ εἰς μοθαλαγγικός τινας γρα-
κτηρισμούς, ὡς π. χ. Ἐφινές καὶ Λικη. Ποιεῖται λόγων περὶ τοῦ
Ἀπόλλωνος μεθ' ὑφους εὐτεθοῦς ἀνθρώπου καὶ ἀναγνωρίζεται ἐν τοῖς
χρησμοῖς τῆς Σιβύλλης θείου ἔμπνευσιν : «Σίβυλλα δὲ μαντείῳ
στόματι, ἀγέλαστα καὶ ἀκαλλάψιτα καὶ ἀμύρινα φθεγγομένη χιλίων
διῶν ἔξικεῖται τῇ φωνῇ διὰ τὸν θείον καὶ «οὐ μαξ., οὐδὲ μαντεῖόν
ἔστι τὸ θν. Δελφοῖς, οἵτε λέγει αὐτεῖ κρίνεται, ἀλλὰ σημαίνει». Στηρίζει
δὲ τὴν ριζήντειν ἐπὶ τῆς συναφείας τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ θείου νοῦ.
Ἐν τῇ προτάτει «ωδίδες δὲ Ἀΐδης καὶ Διόνυσος» καὶ ἐν τοῖς ἐκφρά-
σεσιν αὐτοῦ περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς καὶ τῶν δικιμίων συμφωνεῖ πρὸς
τὰς τῶν Ὁρφεικῶν δοξασίας. Ἀλλ' ἡ ὑριστημένη θρησκία καὶ τὰ
τῶν ποιητῶν ἔργα, ἅτινα ἔθεισεν τὸν θεόν την θρησκευτικὴν βιβλία, δὲν
ἐδύναντο νὰ ὀρέσκωσιν αὐτῷ κατὰ πάντα. Η κοινὴ δόξα, καὶ δὲν
δὲν θέος κατὰ βούλησιν ἐπιπέμπει τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχίαν ἢ δυσ-
τυχίαν, δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ὁργὴν αὐτοῦ, καὶ δὲν
ἢν ἡ πορεία τοῦ κόσμου κατὰ νόμον καὶ τάξιν βλίνει. Πάνταν τῆς
ἀρχῆς ταύτης ἡτο διακύτως καὶ ἡ ἐν τοῖς ὁργαῖς θρησκείας συνή-
θης διάκρισις αἰσίων καὶ ἀπαισίων ἡμερῶν. Τὸν Ἡπίδην διεκρί-
νοντας ἡμέρας ἀγαθὰς καὶ φρύλας ἔφεγεν ὡς ἀγνοοῦντες περά-
σθης ἡμέρας μίαν οὖσαν». (1) Ἡράκλειτος ἐπιτίθεται πρὸς τούτοις
κατὰ τῆς ἀνιερότητος καὶ ἀναιδείας τῶν Διονυσίων ὁργῶν, καὶ δὲ
«μακρονται καὶ ληναῖζουσιν καὶ «ἀνιερωστὶ μωῶνται». Ηρακλέ-
λει τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων καὶ διὲ δριψυτάτων ἐκφράστειν κακο-
κόνει τὰς γινομένας θυσίας λέγοντας «πηλὸν πηλῷ καθαρουσι». Εἰ καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐται τοῦ Ἡράκλείτου γνῶμαι εἰπέρχονται
βαθέως εἰς τὴν θρησκείαν, δύναται δὲν ἥθελε νὰ ἐγγίσῃ τὴν τοῦ λαοῦ
θρησκείαν ἐν αὐτῇ τῇ ὑπάρξει αὐτῆς. «Ὕθελε μὲν κατὴν κεκαθαρ-
μένην ὅπο τῶν ἐν αὐτῇ ἀτοπιῶν, οὐγῇ δὲ καὶ ν' ἀνατρέψῃ αὐτήν.

Χαρακτήρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡράκλειτου.
Ο Ἡράκλειτος ἔθεισεν τὴν ἀρχαιτητικήν ὡς εἰς τῶν σπουδαιο-
τάτων φυσικῶν. Ο Πλάτων μάλιστα, διετί πολλὴν ἔλαβεν ἐκ τῆς
φιλοσοφίας τοῦ Ἡράκλείτου ἀφορμήν, ἐξημνεῖ κατὸν ὡς ἐμφράνεσσιν τα-
μίαν τῶν κυριωτάτων δυνατῶν θεωριῶν περὶ τε τοῦ κόσμου καὶ τῆς
γνώσεως, δλῶς ἀντίθετον τῆς θεωρίας τῶν Ἱελεκτῶν. Μὲν τούτῳ κεῖται
μάλιστα καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ Ἡράκλείτου. Πρὸς ἐξήγησιν τῶν καὶ

έκαστον ὄντων οὐδὲν προσήνεγκεν δὲ Ἡράκλειτος, ἀξιον νὸν παραβληθῆ: πρὸς τὰς μαθητικὰς καὶ ἀστρονομικὰς ἀνακαλύψεις τῶν Πυθαγορείων ἢ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐρεύνας τοῦ Δημοκρίτου καὶ Διογένους τοῦ Ἀπολλωνιάτου. Καὶ οὐδὲν μὲν εἴρχετο πέρι τῶν ἀφίστων ἐκείνων δοξασιῶν, ἃς τις καὶ ἔκτὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, ὅνευ δῆλον ὅτι συναφείς πρὸς φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐδύνατο νὸν εἶρη. Ἡ ἀξία τοῦ Ἡρακλείτου κατὰς ἀρχὴν οὐχὶ ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν καὶ ἐκκατέχει, ἀλλ᾽ ἐν τῇ γενικῇ θεωρίᾳ τῆς φύσεως καθίζει. (1) Ἡράκλειτος πρῶτος κατέστησε μετὰ πάστης δινόσαρμεως καταληπτὴν τὴν ἀπόλυτον τῆς φύσεως ζωήν, τὴν ἀδιάλειπτον ἀλλοίωσιν τῆς ὕλης, τὴν μεταβολὴν εἰς τὴν παροδικότητα πάντων τῶν καὶ ἐκκηπτὸν ὄντων, καὶ ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα τὴν ἀναλλοίωτον καὶ ἀμετάβλητον κανονικότητα τῶν γενικῶν σχέσεων, τὴν ἔννοιαν λογικοῦ νόμου ἀπολύτως κρατοῦντος καὶ τὴν τῆς φύσεως πυρεῖσαν δικαίουντος. (1) Ἡράκλειτος ἀρχὴ ἐστὶν οὐχὶ ὀπαδὸς τῆς φυσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἰόνων, ἀλλ᾽ οἱ ἴδρυταις ιδίαις θεωρίαις, ἃτις ἀληθῶς κατὰ τὴν γένεσιν κύτης δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ὑπὸ τῶν δογμάτων τῆς ἀρχαίας φυσιολογίας. Τοῦτο δὲ εὐκόλως ἐννοοῦμεν, ἂν παραβάλωμεν τὰ τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς τὰ πρὸς αὐτοῦ.

Α'. Η ὑπόθεσις ὑλοζωικῆς τινος τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ φύσεως μυνάρμεως μεταβιλλομένη γεννᾷ τὰ ὄντα, ἐστὶ κοινὴ τοῖς τε ἀρχαίοις "Ιωσὶ καὶ τῷ Ἡρακλείῳ.

Β'. Τὴν δόξαν περιουδικῆς τινος τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ φύσεως εἶχε κοινὴν πρὸς τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξιμένην.

Γ''. Ως δὲ Ἡράκλειτος θεωρεῖ πῶν τὸ καὶ ἐκκαστον ὡς παροδικὴν ἐμφάνισιν, ἐν τῇ ᾧ τῆς φυσικῆς ζωῆς ἀναδυομένην καὶ πάλιν ἐξαφνιζομένην, οὕτω καὶ οἱ Ἀναξίμανδρος τὴν ἀτομον ὑπερέιν θεωρεῖ ὡς ἀδικίαν, ἣν ἀποτίγουσι τὰ ὄντα διὰ τῆς καταδύσεως καὶ τοῦ ἐξαφνισμοῦ αὐτῶν. Άλλαξ τὸ κυριώτατον τῆς ἐκαστοῦ φιλοσοφίας ὁ Ἡράκλειτος περὶ οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων ἐδύνατο νὸν λέβη. Οὐδεὶς ἐκείνων εἶπεν δὲν οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει σταθερὸν σύστασιν, δὲν πᾶν στοιχεῖον καὶ πάντα τὰ καὶ ἐκκαστον ὄντα διατελοῦσιν ὄντας ἐν ἀκαταπαύστῳ, ἐν μηδέποτε ἀτρεμιζούσῃ μεταβολῇ καὶ ἀλλοιώσει. Οὐδεὶς ἐκείνων εἶπεν δὲν ἐν τῇ ᾧ τῶν ὄντων μόνος δ. νόμος τῆς τοῦ κόσμου πορείας ἢ δ τὸν κόσμον κυβεργῶν λόγος μέ-

νει, οὐδεὶς ἀνήγαγε τὸν νόμον τοῦτον εἰς τὴν ἔνοσιν καὶ τὸν χωρι-
σμὸν τῶν ἀντιθέσεων, οὐδεὶς δριπε τὰς τρεῖς θεμελιώδεις τῶν στοι-
χείων μορφάς, καὶ παρήγαγε τὸ σύνολον τῶν φυινομένων ἐκ τῆς
ἀντιθέτου πορείας τῶν δύο ὁδῶν, τῆς πρὸς τὴν ἕνω καὶ τῆς πρὸς τὸ
κάτω. "Οποις διὰπορειώνεται ὁ Ἡράκλειτος κατὰ τοῦτο ἀπὸ
τῶν ἀρχῶν Ἰώνων, οὕτω πληττέει πρὸς τοὺς Πυθαγορείους καὶ
τὸν Σενοφάνην. Εκεῖνοι, ὡς γινόσκομεν ἦδη, ἴστημενται, ὡς ὁ
Ἡράκλειτος, ὅτι τὰ πάντα ἐκ τῶν ἀντιθέσεων συνιστανται καὶ ὅτι
διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἔστιν ἀρμονία. Καὶ ἡπο; ὁ Ἡράκλειτος οὐδὲν εἴ-
ρισκει ἐν τοῖς οὖσι μόνιμον καὶ σταθερὸν, εἰ μὴ μόνον τὴν σχέσιν
τῶν συνιστόντων αὐτὸς μερῶν, οὕτω καὶ οἱ Πυθαγορεῖοι θεωροῦσι
τὸν μαθηματικὸν τύπον τῶν ὄντων ὡς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, εἰ καὶ οὐ-
τοι πολὺ ἀπέχουσι νὸς ἀρνηθῶσι τὴν μονιμότηταν ἐν τῇ ὥλῃ. Σύμ-
φωνος τοῖς Πυθαγορείοις εἰσὶ πρὸς τούτους καὶ ὅτε διδάσκει ὁ Ἡρά-
κλειτος περὶ τοῦ βίου τῆς ψυχῆς ἐκτὸς τοῦ σώματος καὶ οἱ ήθικοὶ
καὶ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἀρχαί. (1) Σενοφάνης δὲ πάλιν ἔστιν, ὡς ἐνθυ-
μούμεθα, πρωτουργὸς τῆς παγγεῖλας, ἦν εύρισκομεν παρὰ τῷ Ἡρά-
κλείτῳ. Καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείτου δόξα περὶ τοῦ ἐν τῷ παντὶ λόγου
ἔχει παρασκευασθῆ ὑπὸ τοῦ Σενοφάνους διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ
τῆς λογικῆς φύσεως τῆς θεότητος, ἢτις συγγράνως ἔστι καὶ ἡ ἐνικίς
τῆς φύσεως δύναμις. Ηὔραδοξον ὄμοιότητα ἔχει τοῦ Ἡρακλείτου ἡ
περὶ ἡλίου δόξα πρὸς τὴν τοῦ Σενοφάνους περὶ ἀπτέρων. Ήρός δὲ
τοὺς νεωτέρους Ἐλεάτας φυνερὸς παρίσταται ἡ συμφωνία τοῦ Ἡρά-
κλείτου· διότι εἰ καὶ ἀπ' ἀντιθέτων προύποθέσεων ἀφορμῶνται αὐ-
τὸς καὶ ὁ Ιηραμενίδης, ὅμως εἰς τὴν αὐτὴν καταλήγουσι πεποίθησιν,
ὅτι ἡ κατὰ λόγον γνῶσίς ἔστι κατὰ πάντα λόγον προτιμοτέρα τῆς
κατ' αἰσθησιν γνώσεως. Καὶ ἐὸν ὁ Υἱόνων ἀνατρέπη διαλεκτικὸς τὴν
κοινὴν περὶ τῶν ὄντων δόξαν, ἵνα επηρίξῃ τὴν περὶ ἐνότητος θεωρίαν
αὐτοῦ, ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐφαρμόζεται παρὰ τῷ Ἡρακλείτῳ ἐπ'
αὐτῶν τῶν προγμάτων, διότι ἡ ἀρχὴν ἐνότης διὸ τῆς ἀνατα-
πάνστου μεταβολῆς τῶν στοιχείων ἀποκαθίσταται ἐκ τῶν πολ-
λῶν ἐπίσης ἀδιαλείπτως, ἡπο; καὶ ἀναλύεται πάλιν ἀδιαλείπτως
εἰς τὰ πολλά.

Ο Ἡράκλειτος ἔλαβε παρὰ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Σενοφάνους
πρὸς φιλοσοφικὴν διανόησιν ἀφορμάς, ἐδωκε δὲ τοικύτας εἰς τὸν

Παραμενίδην καὶ τὴν νεωτέραν Ἐλεατικὴν τχολήν. Τὴν ἴδιαζουσαν ὅμως αὐτῷ ἀρχὴν παρ' οὐδενὸς ἔλαβεν. Ὁ Ἡράκλειτος διὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ, ὅτι τὰ πάντα εἰσὶ μόνον ἐν τῷ γίγνεσθαι, προέβαλε τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ καθήκον νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ γίγνεσθαι καὶ τὴν μεταβολήν. Προβάλλεται ἔρχεται τῇ φιλοσοφίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἡράκλειτου νέον πρόβλημα. Άντι τοῦ ζητήματος, τίς ή οὐσία, ἐξ ἣς τὰ δύτα συνιστανται, εὑρκνίζεται νῦν ή ἐρευνητῶν αἰτίων, εξ ἡντι τὸ γίγνεσθαι, τὸ ἀπόλληνται καὶ ή μεταβολὴ προέρχεται. Ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὖτιν στρέφουσιν οἱ φιλόσοφοι πρὸς λόγου τοῦ νέου τούτου προβλήματος, μεταβάλλεται ὁ μέχρι τοῦδε χρωκτήρ τῆς πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ἡράκλειτος ἀτελῶς μόνον τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπραγματεύσκετο. Δεικνύει μὲν ὅτι τὰ πάντα ἐν ἀλισθείτῳ μεταβιλῇ δικτελοῦσι, τὴν δὲ μεταβολὴν ταύτην ὄριζει ὡς ἀνάπτυξιν καὶ σύνδεσιν τῶν ἀντιθέσεων, περιγράφει τὰς στοιχειώδεις μορφάς, ἃς διέρχονται, διατὰ δριώς τὰ πάντα μόνον ἐν τῷ γίγνεσθαι εὑρίσκονται καὶ διατὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ σταθερόν τι καὶ μόνιμον ὅν, πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀποκρίνεται, διότι πάντα εἰσὶ πῦρ.

Τοῦτο δριώς κατὸς βόλος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἄλλη τις ἔκφραστις περὶ τῆς ἀπιλύτου μεταβολῆς τῶν ὄντων. Διατὶ τὸ πῦρ νὰ μεταβάλλεται εἰς δύωρ καὶ τοῦτο εἰς γῆν, διατὶ τὸ πρῶτον στοιχεῖον ν' ἀνταλλάσσῃ τὴν ἀρχέτυπην αὐτοῦ φύσιν ἀντὶ ἄλλων μορφῶν, διὰ τῆς ἀποκρίσεως ἐκείνης κατ' οὐδὲν ἐρμηνεύεται. Καὶ οἱ ψυχήται δ' αὐτοῦ οὐδὲν πρὸς τοῦτο συνεισήγκον. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἡράκλειτου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Λου π. Χ. αἰώνος μεγάλως ἐν Ἰωνίᾳ καὶ μάλιστα ἐν Ἐφέσῳ ἦτο διαδεδομένη. Ὁ Πρωταγόρας ἐστήριξε τὴν σκέψιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἡράκλειτου καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος Κροτύλος ἦτο Ἡράκλείτεος. 'Ἄλλ' οἱ Ἡράκλείτεις κατηγοροῦνται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ὡς ἐνθουσιαστικοὶ καὶ ἀμέθυδοι (¹) «καὶν ἐρωτήσῃς τινά τι φασερός φρασέρος φηματίσκας αἴνυματάδη ἀνασπῶντες ἀποτοξεύονται, καὶν τούτων ζητῆσι λόγον λαβεῖν, τὶ εἰδηκεν, ἐτέρῳ πεπλήζει καὶνῶς κατωρμασμένῳ, περιανθεῖς δὲ οὐδέποτε οὐδὲν πρὸς οὐδένα ἐξ αὐτῶν». Προστιθοῦσι πάντι τρόπῳ, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Πλάτων, νὰ μὴ κατα-

(¹) Θεοτ. 179 B.

λείπωσι βέβαιον τι μήτ' ἐν λόγῳ μήτ' ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς. Οὐδὲ γίνεται τῶν τοιούτων ἔτερος ἔτέρου μαθητής, ἀλλ' αὐτόμαχτοι ἀναφύονται ὅπόθεν δὴ τύχῃ ἐκαστος αὐτῶν ἐνθουσιάσας καὶ τὸν ἔτερον ὁ ἔτερος θεωρεῖ οὐδὲν γινώσκοντα. Ἐν δὲ τῷ Κρατύλῳ τῷ διαλόγῳ σκώπτει ὁ Πλάτων τῶν Ἡρακλειτέων τὰς γελοιοτάτας ἐτυμολογίας, οὐδὲ Ἀριστοτέλης διηγεῖται, ώς εἴπομεν ἦδη, ὅτι ὁ Κρατύλος ἐπετίμα τῷ Ἡρακλείτῳ, εἰπόντι ὅτι «δις τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι, αὐτὸς γὰρ φέτο οὐδὲ μάταιος» καὶ ὅτι τελευταῖον ἐνόμιζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ λέγῃ οὐδέν, ἀλλὰ τὸν δύκτυλον ἔχειν μόνον, διότι κατὰ τὴν γνώμην κύτου πάσας ἀπόφανσις περιέχει ἐκφρασιν ὅντος τινός, ἐν δὲ τῇ σφοδριστάτῃ τῶν ὅντων ᾧδη οὐδὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ώς ὑπάρχον. Ή μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἡπ. Χ. ἐκατονταετοῦρίδος διάρκεια τῆς σχολῆς τοῦ Ἡρακλείτου δεικνύει τὴν ἴστορικὴν σημασίαν αὐτῆς, τὴν διδασκαλίαν ὄμως τοῦ Ἡρακλείτου κατ' οὐδέν προήγαγεν. Ήπεινοι μόνοι, οἵτινες συγχρόνως καὶ περὰ τοῦ Ιαρμενίδου ἐδιδάχθησαν, ἐπεχείρησαν νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἀκριβέστερον τὸ γίγνεσθαι, ἕπερ ὁ Ἡράκλειτος κατέστησε κυριωτάτην τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀρχήν. Πρῶτοι πάντων εἰσὶν δὲ οἱ Ἐμπεδοκλῆς καὶ οἱ Ἀτομικοί.

Τίς προγενεστέρας διδασκαλία, ἡ τοῦ Ηραμενίδου ή τοῦ Ἡρακλείτου; Τὸ μὲν σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου συνετάχθη μετὰ τὸ 478 π. Χ. διάτι ἐν αὐτῷ καταχρίνει σφοδρῶς ὁ Ἡράκλειτος ταὺς ἐκυτοῦς πολίτες, ὅτι ἐξέβαλον τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Ἐρμόδωρον. Τοῦτο δὲ ἐγένετο πάντως μετὰ τὸ 478, ὅτε ὑπερίσχυσεν ἡ δημοκρατικὴ μερίς. Τὸ δὲ ποίημα τοῦ Παρμενίδου συνετάχθη πρὸ τοῦ χρόνου τούτου· πρῶτον μὲν διότι καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἐν Ιαρμενίδι τοῦ Ηλατωνίς περιεχομένην χρονολογίαν ὁ Ζήνων ἔγραψε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ιαρμενίδου πρὸ τοῦ 470. Διύτι ὁ Ζήνων τῷ $\frac{1}{2}$ ἡτο κατὰ τὸν Ηλατωνα 40 ἔτῶν, ἐπειδὴ δὲ νέος ἔγραψε, οὐκ ἡτο πάντως 20 ἔτῶν, ὅτε ἔγραφεν. Ἀλλ' ὁ Ηλατων ἐν τῷ εἰρημένῳ διαλόγῳ περίστησι τὸν Ιαρμενίδην πολὺ τοῦ ἀληθοῦς νεώτερον καὶ τὸ σύγγραμμα ἐπομένως τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ζήνωνος ἔγραψη πολλῷ πρότερον τοῦ 470. Επειδὴ δηλ. ὁ Ιαρμενίδης δὲν ἦτο 65 ἔτῶν κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$, ἀλλὰ κατὰ τὸ 475, ἀνάγκη ἡ συγγραφὴ τοῦ Ζήνωνος νὰ ἦτο πολλῷ πρό-

γενεστέρας ἡ ὅτι ἐκ τῆς χρονολογίας τοῦ Ηλάτωνος ἔξαγεται. "Ματε ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ Ηρμενίδου ἵτο πολλῷ πρότερον τοῦ 478 δικδεδυμένη καὶ γνωστὴ καὶ ἐκτεθεμένη εἰς τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀντιδοξούντων, καὶ" ὡν ἔγραψε πρὸς ὑπερόσπισιν αὐτῇς ὁ μαθητὴς τοῦ Ηρμενίδου Ζήνων.

Δεύτερον. Λί σφιδεας τοῦ Ηρμενίδου ἐπιτιμήσεις, ὅτι ὅσοι παραδέχονται τὸ κλαῖναι καὶ οὐκ εἶναι ὡς τὸ κύτῳ καὶ οὐ τὸ αὔτοῦ :

οἴς τὸ λέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι ταῦτὸν γενόμεσται κοῦ ταῦτον.

Ἶτη ὡὗτοι εἰσι τιναροὶ καὶ τυφλοὶ, ἄκριται φῦλα, βυστοὶ δίκρανοι εἰδύτες φῦλέν, ἀμιγχαρια γὰρ ἐν αὐτῶν στήθεσιν λιθύνει πλαγκτὸν τόντον δὲν ἀναφέρονται, ὡς τινες εἰναίζουσιν (¹), εἰς τὸν Ἡράκλειτον. Διότι οὐ μάνατὴ χρονολογίας ἐναντιοῦται, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν ὑπαρξίαν τοῦ μὴ ὄντος οὐχὶ ὁ Ἡράκλειτος, ἀλλ' οἱ Ἀτομικοὶ πρῶτοι διαρρήμην ἐδίδαξαν. Λί ἐπιτιμήσεις ἄρα αὕται τοῦ Ηρμενίδου δὲν ἀποτείνονται πρὸς τὸν Ἡράκλειτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ὀντορώπων, οἵτινες πάντῃ ἀκρίτως καὶ ἀλογίστως παρέχουσι πίστιν εἰς πᾶν ὅ, τι δειχνύει ἡ αἰσθησις. Τοιούτῳ δὲ μᾶλλον δὲν δυνάμεθα γὰρ ἀναφέρωμεν τὸν δρυμὸν τοῦτον φύγον τοῦ Ηρμενίδου εἰς τὸν Ἡράκλειτον ὅπω ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος κατακρίνει, ὥσπερ ὁ Ηρμενίδης, τὰς αἰσθήσεις ὡς ψευδεῖς μάρτυρες.

Δὲν δύναται τις δὲ ν' ἀντιτάξῃ ὅτι ἐν τούτῳ ἡκαλούμενον ὁ Ηρμενίδης τῷ Ἡράκλειτῷ, διότι ὁ κατὰ τῶν αἰσθήσεων πόλεμος ἐκατέρους τῶν φιλοσόφων πηγάδει ἐξ ὅλως ἀντιθέτων λόγων. Ὁ μὲν δῆλος δὴ Ηρμενίδης κατακρίνει τὰς αἰσθήσεις, διότι παρέχουσι τὴν ἔμφρεσιν πολλῶν ὄντων καὶ κινήσεως, ὁ δὲ Ἡράκλειτος διὸ τὸν ἀντίθετον λόγον, διότι παρέχουσι τὴν ἔμφρεσιν μονιμότητος καὶ ἀκινησίας τῶν ὄντων.

Τρίτον. ὁ Ἐπίχρυτος μάλα πρεσβύτης ἀποθανὼν εὐθὺς μετὰ τὸν Ἱέρωνα (467) ἐν τοῖς σφράγενοις οὐτοῦ ἀποσπάσματι (²), φάνεται γνώστης τῆς τε τοῦ Ηρμενίδου καὶ τῆς τοῦ Ἡράκλειτου θεωρίας.

(¹) Bernays, Rhein. Mus. VII. 114. Steinhart, Hall. A. Literaturz. November σελ. 982 κ. ἕξ. Platon's Werke III, 364, 8. Kern Xenoph. 14. Schuster σελ. 34 κ. ἕξ. 236.

(²) Ηαρὰ Διογ. τῷ Λαερτίῳ I', 10 κ. ἕξ.

διότι στηρίζει τὸ ἀδύνατον τῆς ὀπολύτου γενέσεως τοῦ ὄντος διὸ λόγου, ὃν δὲν παρέλαβε παρὸ τοῦ Σενοφάνους· διότι πρῶτος ὁ Παρμενίδης ἔξήνεγκεν αὐτὸν (¹), ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ἐγράφη, ὡς ἀνωτέρῳ ἐδείχθη, μετὰ τὸ 178 π. Χ. Εὖν δὲ ὑπολόγισμενώς ἀληθῆ τὴν εἰδησιν, ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐσχημάτισε τὴν ἴδιαν θεωρίαν ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἐν ὀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν κύτῳ ἐκτεθειμένην θεωρίαν, ἀνάγκη νὸς προϋπολογίσωμεν καὶ ὅτι μετὰ τὸ 478 ἔξεθηκεν ὁ Ἡρακλείτος διὸ γραφῆς τὸ ἐκυτοῦ σύστημα. ὅτι ἔλκεε γυνῶν ὁ Παρμενίδης τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι ἔξ αὐτῆς παρεκινήθη ὥστε σχηματίσῃ τὴν ἴδιαν περὶ τοῦ ὄντος θεωρίαν ἐν ὀντιθέσει πρὸς ταῦτην, ὅτι διετύπωσεν ἐπειτακαύτην καὶ ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ, ἔξ οὗ μαθὼν αὐτὴν ὅστερον ὁ τῷ 467 ὀποίουν Ἱεπύχαρμος ἐγράψιμοποίησεν ἐν τῷ ἴδιῳ ποιήματι. "Ιστι δ' ἡλως ὀπιμονίτετον, ὅτι ταῦτα πάντα συνετελέσθησαν ἐντὸς δέκα τὸ πολὺ ἐτῶν. Ήπι πάσι δὲ τούτοις ἀνάγκη νὸς θέσιμεν τὴν σύνταξιν τοῦ ποιήματος τοῦ Ἱεπύχαρμου ἐν τῷ βολεῖ αὐτοῦ γήρατι, ὅλην πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Τέταρτον. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἡλως ὀπίσσανας οὐδὲ ἀδυξάζομεν, ὃν ὑπελαμβάνομεν ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐν τῇ γεροντικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ἔλκεε ἀφορμὴν παρὸ τοῦ Ἡρακλείτου νὸς σχηματίσῃ τὴν ἴδιαν φιλοσοφίαν θεωρίαν, ἀφ' οὗ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς εὑρίσκουμεν καθαρὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ διδασκαλοῦ αὐτοῦ Σενοφάνους (²).

(¹) Ή αρμ. λειφαντικαὶ στιχ. 62 κ. ἔξ. παρὸ Mullach. τόρ. I. σελ. 12.

(²) Τάποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου συνίλεξεν καὶ μυνγραφικῶς ἐριδοπνησαν ὁ SCHLEIERMACHER, Herakleitos (1807, νῦν Werke z. Phil II, 1—146), ὁ LASSALLE die plilos. Herakleitos d. Dunkeln 1858, 2 τόρ. ὁ SCHUSTER, Heraklit. 1873, ὁ MULLACH, Fragm. phil. I. 310 κ. ἐρ. ὁ BYWATER, Herakliti Reliquiae Oxf. 1877, Ηερακλεῖον πρᾶτος ΒΙΒΛΙΟΥ Ηερακλίτα (1848. Gesch. Abhandl. I. 4—108) ΤΕΙΣΑΜΙΕΛΛΕΡ, Neue Studien zur Gesch. d. Begriffe I. II. 1876. E. PFLEIDERER, Die Philos. d. Her. 1786, SOULIER, Eracrito. Rom. 1885. GOMBERG, zu H. 's Lehre, 1887